Nederhorst den Berg
Historische Kring

maart 2012, nummer 80

jaargang 22

opgericht januari 1988

Inhoud

Van de redactie		2
Mededelingen en Berichten		3
Een omstreeks 1950 gemaakte luchtfoto met daarop een inmiddels afgebroken woning aan de Middenweg in de Horstermeer	*Gerard Baar*	7
Van de kaart	*Ruud Verkaik*	9
Amerikaanse tractoren stuurden Horstermeerse trekpaarden met pensioen	*Gerard Baar*	11
De waterbank bij de Hinderdam	*K. D. Joustra*	15
Met ons gaat alles goed	*Ruud Verkaik*	19
Een gevonden brief, gericht aan K. Scherpenhuijsen	*C.R. Kaijer-Steenmetz*	21
Spanning bij nacht en ontij	*Gerard Baar*	25
De Berg is een stuifduin. (herplaatsing)	*Anton T. E. Cruysheer/ Sander Koopman*	31

Foto omslag

Groete uit Nederhorst den Berg, 1911.

Van de redactie

U hebt weer een memorabele Werinon in handen, nummer 80.
Het heeft even geduurd, u begrijpt dat dat komt door de prachtige speciale uitgave (nr. 79) over het 200 jaar reilen en zeilen van de 'Parochie H. Maria Hemelvaart'. Die uitgave was het geesteskind van ons, helaas vorig jaar augustus overleden, mederedactielid Jan Baar. Jan was tevens de drijvende kracht achter het regelmatig verschijnen van de Werinon.
Wij gaan ons best doen dit zo te houden. We vragen daarbij uw medewerking en eens in uw herinnering te zoeken naar verhalen, die misschien gewoon lijken maar toch iets over een bepaalde tijd vertellen.
Wellicht krijgt u inspiratie uit de publicatie van de in 1987 geschreven brief die in deze Werinon gepubliceerd is.

Het artikel 'De Berg is een stuifduin' van Anton Cruysheer, uit nummer 78, is in het geheel opnieuw geplaatst in Werinon 80, er bleek bijna een halve pagina van de tekst te ontbreken.

Een van onze twee redactieleden brengt zijdelings zijn voorvaderen in diskrediet. Hij hoopt dat anderen het in de familie voorkomende zwarte schaap eens nader zullen belichten. Let wel dat u dan wettelijk verplicht bent om minstens vijftig jaar terug in het verleden te blijven teneinde problemen te voorkomen. Het voordeel daarvan is dat mondelinge verhalen in een achterliggende periode aardig aangedikt kunnen zijn.

Wij kijken vol verwachting uit naar uw historische artikelen!
Bel of mail ons voor eventuele hulp of advies bij het schrijven van uw verhaal.

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

PROGRAMMA 2012

- **Vrijdag 2 maart**

Jaarvergadering met aansluitend presentatie van gedigitaliseerd beeldmateriaal uit onze huiscollectie.

- **Vrijdag 13 april**

Lezing: 'Botte en Betweterige Hollanders', door Herman Pleij.
(Zie informatieartikel hierna.)

- **Vrijdag 11 mei**

excursie Buitenplaats Vreeden-Horst in Vreeland (op inschrijving).

- **Zaterdag 8 september**

Monumentendag.

- **Eind september**

Excursie Koog-Zaandijk met bezoek aan Molenmuseum (optie).

- **Vrijdag 9 november**

Lezing: 'De geschiedenis van landschap en natuur van de Vechtstreek', door Wim Weijs. (Zie informatieartikel hierna.)

Jaarvergadering en lezingen vinden plaats in de Bergplaats, Kerkstraat 7 en beginnen om 20.00 uur.
Meer informatie is t.z.t. te lezen in 'De Brug', de regionale bladen en op onze website: www.historischekring.nl

13 april - Lezing: 'Botte en Betweterige Hollanders'

Herman Pleij is auteur van tientallen artikelen en boeken. Als er iemand is die boeiend kan vertellen over de vaderlandse geschiedenis en de volksaard van de Nederlanders, dan is het wel professor Herman Pleij.
Nederland kent collectieve eigenaardigheden die lange tradities hebben en niet zomaar uit de lucht zijn komen vallen. De afkeer van nationalisme en volkshelden, het botte en directe optreden, het gelijkwaardigheidsdenken, de Oranje- en carnavalsgekte, het zuinige en het polderen zijn maar enkele voorbeelden. Herman Pleij analyseert in zijn lezing de typische eigenaardigheden die de Nederlandse identiteit mede vormen en plaatst ze in een

cultuurhistorisch perspectief. Hij schept een historisch kader waarin de verbintenis tussen heden en verleden zichtbaar wordt.

9 november - Lezing: 'de geschiedenis van landschap en natuur in de noordelijke Vechtstreek'
Wim Weijs, auteur van het boek: Natuur & Landschap van de Vechtstreek, neemt u in zijn lezing mee op een denkbeeldige excursie door dit bijzondere gebied op de grens van hoog- en laag Nederland. De tocht voert van graslanden en parkbossen tot plassen en moerassen. Bij elk gebied weet Weijs boeiende verhalen te vertellen over de ecologische geschiedenis, de hydrologie en over de planten en dieren die tegenwoordig het ecosysteem van het Vechtlandschap vormen.
Met name laat hij zien hoe

- de bodem, de Vecht, het Naardermeer en het Horstermeer gevormd werden door natuurkrachten
- de mens zijn invloed uitoefende, als boer, landheer, turfbaggeraar en droogmaker
- de natuur telkens weer een nieuwe plek vond in dit dynamische landschap.

CONTRIBUTIE 2012
Met het oog op de kosten maken we voor de betaling van de contributie **geen** gebruik meer van acceptgirokaarten. In plaats daarvan gaat hierbij een brief met volgnummer.
Wij vragen u het bedrag van uw lidmaatschap aan ons over te maken met vermelding van het in de aanhef van de brief vermelde nummer.
Wij danken u alvast voor uw medewerking en zien uw bijdrage tegemoet.

KOPIJ
Kopij voor het volgend nummer van Werinon **vóór 15 april 2012** inleveren bij de redactie of per e-mail naar werinon@historischekring.nl
Uw artikel s.v.p. aanleveren als een bijlage in 'word' (platte tekst) en ook het beeldmateriaal als aparte bijlage versturen.

SCHENKINGEN
Erebord 25 jaar Oranjevereniging K. Scherpenhuijsen, 1994 - D. Klinge-Scherpenhuijsen.
Videoband Crescendo (Teleac) 1985 - F.Westdorp.
Memorabilia uit de 20e eeuw van G. Snel Pzn.1900 e.v. - Joh. Snel Gzn.

2 foto's ca. 1947, Horstermeer – G. Westland, Nigtevecht.
Foto's en artikelen Nederhorst den Berg, uit 1912.- Jaap Schippers.

Van J. Kerssens:
Reclamebordje 'Hofstede Rundervreugd' 1948.
Stoppen (8 Volt) uit ca 1920 van A. Ketelaar, (voor de stroomopwekking bij het kasteel).

Van Van Veenendaal te Bussum:
Militaire dienstzakboekje uit 1916.
Bewijs van ontslag uit militaire dienst uit 1936.

Van mw. Bet-Aron:
Bedrijfsstempel drogisterij Elisa 1965.
Glasplaatje met daarop de woorden 'drogisterij Elysa'
verguld met bladgoud achter glas.

Heel leuk om eens te zien:
Filmbeelden van de 'Schoone Vechtstreek' van het Polygoon uit 1941.
http://www.weespernieuws.nl/Lees /13290/weesp-te-zien-in-film-uit-1941
Nederhorst den Berg is te zien bij 8.15 minuten (Vreeland is te zien bij 6.35 minuten).

VRAAG AAN WERINON van Peter Spruijt:

Wie herkent het boerderijtje of de mensen op deze foto?
Komt de foto uit Nederhorst den Berg?
De naam van de boerderij is: -**'t is niet anders**-.

Graag uw reactie naar de redactie.

EEN OMSTREEKS 1950 GEMAAKTE LUCHTFOTO MET DAAROP EEN INMIDDELS AFGEBROKEN WONING AAN DE MIDDENWEG IN DE HORSTERMEER

Gerard Baar

Jan en Jet Siteur stuurden ons de foto, vergezeld van een begeleidend schrijven. Ze kregen deze foto onlangs cadeau van hun oude buurvrouw Herbenna Hiemstra, die geboren werd in het huis dat voor een deel links op de foto is te zien. Toen ze in de Brug een stukje van Ruud Verkaik over de groenteboeren Niek Versteeg en Willem de Leeuw lazen, vonden ze dat de paard en wagen die hier uit beeld loopt lijkt op die van de bij dat artikel geplaatste foto. Bovendien woonde er volgens Jan een naar Canada geëmigreerde Verkaik in het huis op de foto, voordat zijn ouders er hun intrek namen. Toevallig precies op Koninginnedag in het jaar 1958, met zes kinderen en de zevende op komst. Het huis was een grote Noord-Hollandse koolboet, waar wel het een en ander aan gebeuren moest. Op het met zwarte 'tuile du nord' pannen bedekte dak stond in rode dakpannen het jaartal 1919 geschreven. Jan denkt dat een naar de polder gemigreerde West-Friese koolbouwer de opdracht tot bouwen heeft gegeven. Naar Jan aanneemt zijn de vele fruitbomen op de foto een jaar of zes oud, waarschijnlijk gepoot in het kader van de naoorlogse Marshallhulp. Hij ruilt zijn mening graag in voor die van een oude Horstermeerder die de oorlog heeft meegemaakt.

Hij wijst ook op de twee platte schuiten die in de sloot liggen. Daarmee haalde Jan Hiemstra zijn groente van het land. In diezelfde sloot staat een door Jan van Hemert uitgevonden en in productie genomen wortel-wasmachine. Van Hemert sleet die vinding aan bijna alle Horstermeer-tuinders. Hij nam ze daarmee een koude klus uit handen. Alleen al bij het denken aan het wassen van winterwortelen in een poldersloot lopen de rillingen je over je rug. Bij het nader bekijken van de foto valt op dat er veel in wisselteelt geteelde groente op de akker staat. Siteur denkt dat het hoogzomer is omdat volgens hem de vierkante stapel op het braakliggende stukje tuin de opgestapelde broeiramen van de koudebak zijn. In zo'n bak, een onmisbaar attribuut voor een koudegrondtuinder, werd ingezaaid teelgoed voorgetrokken. De twee melkbussen staan voor de stolpboerderij van Jan van de Kemp op de melkwagen te wachten. De hooiberg op de foto verdween in de zestiger jaren uit het polderlandschap, maar voor de rest

staat die stolpboerderij er nog in volle glorie bij. Ze is er een van de twee die in de polder zijn overgebleven.
Verder kan ik Jan en Jet vertellen dat D.O. de Vries (getrouwd met Grietje Hiemstra), de grote voorvechter van de Horstermeer, het huis op de foto heeft laten bouwen. Het stond op een van de betere stukken grond, namelijk bosgrond. Hij heeft eerst alle bomen die op de twee bunder stonden gerooid, voordat hij groente kon gaan telen. Alles is uitgebreid beschreven in het boekje 'De Horstermeer 100 jaar droog'. We hebben bij de HKN als het goed is nog een exemplaar van dat boekje liggen.

VAN DE KAART (foto op de omslag)

Ruud Verkaik

Gedeeltelijk ingegraven in de natuurlijke heuvel, waarop de kerk staat, bevindt zich aan de Noordzijde van de Torenweg een rijtje voormalige diaconiehuisjes. Deze woningen met hun dak van donkere Hollandse pannen, waaronder de wit gepleisterde gevels met zwart geteerde plint en de gedeeltelijke nog aanwezige groen geverfde raamluiken, vormen met de daarvoor geplaatste bomen een bijzonder aantrekkelijk geheel. Het blokje woningen wordt aan de Westzijde afgesloten door de speelse lijn van een trapgevel, terwijl de strakke lijn van de voorgevel wordt onderbroken door de hoger geplaatste vensters van de opkamer, waaronder het met een ellipsboog overkraagde keldervenster. Zo begint een artikel over de dorps huizen in Nederhorst den Berg in het orgaan van de Bond Heemschut uit 1968.
In vergelijking met de foto uit 1911 is er de laatste honderd jaar weinig of niets aan het pand veranderd. De zwart geteerde plint is na de laatste renovatie lager geworden en de sierlijke ellipsboog van het keldervenster is nu ontsierd door een ontluchtingsgat en alle ramen zijn voorzien van luiken.
Het pand heeft verschillende gebruikers gekend. Vanaf eind achttien-honderd tot begin twintiger jaren van de vorige eeuw was het in gebruik als openbare school daarna brandweergarage en veldwachterswoning. Van 1936 tot 1974 was het pand woonhuis en werkplaats van de meubelmaker K. van Huisstede. Het pand links op de foto is gedekt met Oudhollandse pannen en het dak is voorzien van een sierlijke schoorsteen, de gevel met negenruitsschuiframen. Op de foto zijn het nog twee woningen onder één kap en de nummering was Achterdorp 15 en 16. Na de omnummering in 1948 werd het J.B. plein nummer 1 en 2. Jarenlang hebben hier de families Bouwer gewoond. De rechterwoning werd sinds 1913 bewoond door de in 1895 te Sleeuwijk geboren Izaäk Bouwer. Hij kwam uit Vianen, was petroleumventer en haalde wekelijks de huur op voor woningbouw-vereniging Goed Wonen. Na zijn verhuizing in 1952 naar Dammerweg 12 heeft zijn zoon Philippus (Flip), die postbode was, er tot 1968 met zijn gezin gewoond.

In 1916 kwam zijn broer Philippus Coenradus oftewel Flip, geboren in 1886 te Sleeuwijk, in de andere zijde van de woning te wonen. Hij kwam

ook uit Vianen en was van beroep schippersknecht en heeft jarenlang langs de deuren gelopen maar dan niet om huur op te halen. Hij voorzag de inwoners van medicijnen welke hij rondbracht voor de huisarts die toen nog een apotheek aan huis had.

Foto uit het blad 'Nederlandsche Landschappen' uit 1912 van dezelfde situatie maar dan een jaar later en in de zomer. De gevelde boom is opgestookt en velen hebben van de warmte kunnen genieten. Het is er niet direct mooier op geworden met die afrastering en daar boven, schuin, twee rijen prikkeldraad. Was dit om de geiten van de baron binnen de perken te houden? We zullen het niet weten! Wel staan er nieuw geplante lindebomen. Nu, honderd jaar later staan er rechts nog acht exemplaren. De transportfiets met een kist voorop? Misschien wel van de fotograaf.

We hadden een Bouwer olieman én een Bouwer medicijnman.
Eind jaren zestig van de vorige eeuw, verkoopt de N.H. Kerk (de eigenaar) het pand.
Rechts van de toegangsweg naar de boerderij van Brouwer en de zij-ingang van kasteel Nederhorst zien we een vrij brede sloot met in het weiland een paar varkens. Boven de sloot zien we nog een boenstoep of steigertje om water te pakken voor de moestuin en voor de was. De waterleiding was er nog niet, het drinkwater haalde men uit de kraan bij de kerk of uit de Vecht.

De laatste boom van de laan is net geveld, de kinderen zijn er even op gaan zitten voor de fotograaf. Gezien de dikte van de stam moet het wel een heel werk zijn geweest, het gebeurde allemaal in alle rust met de trekzaag en waarschijnlijk in opdracht van de baron. Het zou nog zo'n 28 jaar duren voordat de kastanjeboom ter ere van het huwelijk van Prinses Juliana en Prins Bernhard geplant gaat worden, Dit stukje grond kreeg de naam Juliana Bernhard Plein.

AMERIKAANSE TRACTOREN STUURDEN HORSTERMEERSE TREKPAARDEN MET PENSIOEN

Gerard Baar

Op de foto met de paarden van loonwerker Verburg, die tijdens de oorlog is genomen, ligt Jaap Kerssens links op het gras aan de slootkant. De andere man is een onderduiker, die samen met hem bij Marsman werkte.

Marsman was een tamelijk grote bouw- en koeboer, die in de Horstermeer veel van de vóór de eerste tocht liggende akkers in bedrijf had. Verburg

was de buurman van Jaap en had werk genoeg met zijn twee viervoeters. Als het land te nat was kregen zijn paarden speciale planken onder de hoeven zodat ze niet weg konden zakken in de kleiige grond. Buurjongen Jaap, geboren in 1922, was van alle markten thuis. Hij heeft vast ook de twee melkbussen opgehaald die op de luchtfoto elders in dit nummer te zien zijn, want in die jaren reed hij, mét rijbewijs, op de melkauto van Hofstede Rundervreugd. Op 14-jarige leeftijd reed hij al zonder rijbewijs. Melkrijder Karel Janmaat (broer van de beroemde Bergse kortebaan-schaatser Theo) dronk altijd koffie bij vader en moeder Kerssens, die op de stolpboerderij woonden welke op de plek stond waar nu Schuurmans' loonbedrijf gevestigd is. Jaap mocht dan in Karels' pauze de lege melkbussen bij de andere Horstermeerse boeren aan de weg gaan zetten. Onder het stuur doorkijkend, dubbelklutsend, reed hij zonder mankeren naar het eind van de Horstermeer en weer terug.
Jaap was de man die de eerste, multifunctioneel te gebruiken machine in elkaar gelast heeft waarmee de in de oorlog verplicht uitgeoefende landbouw in de Horstermeer economischer uitgeoefend kon worden binnen het bedrijf waar hij werkte. Zijn baas Marsman had in de gaten dat hij een handige jongeman in dienst had genomen.

Gijs Westland op de tractor.

Hij tikte een oude chevrolet op de kop die door Jaap omgetoverd werd tot een alleskunner. Met allerlei aanpassingen kon er mee geploegd, geëgd en

gedorst worden. De auto kon als het nodig was gewoon de weg op om personeel uit Bussum op te halen. Het vehikel liep op anthraciet dat voor gas in de gaspot zorgde. Het hele gebeuren was een kwestie van geduld en geen haast hebben.

Het grotere werk kwam net na de oorlog in het kader van de Marshallhulp per schip in Nederland aan. Volgens Gijs Westland (90) uit Nigtevecht, die na enig zoeken de volgende twee foto's uit 1947 terugvond, zijn vijftig grotere en kleinere uit Amerika afkomstige tractoren een paar jaar bezig geweest om alle onder water gezette polders in de wijde omgeving weer optimaal geschikt te maken voor de land- en tuinbouw. Op te smalle percelen zat er niets anders op dan twee spaden diep te spitten. Maar zo gauw het kon zetten de werkbazen 'Westland met zijn kompanen' in, met zwaarder materieel.
Op de foto is hij met zijn trekker ergens in de Horstermeer onder het toeziend oog van twee mannen aan het ploegen. Al met al nam de enorme operatie voor de hele streek een paar jaar in beslag.

Het zat niet altijd mee, soms ging het mis. Deze trekker met rupsbanden ligt zodanig in de sloot dat het een paar uur gaat duren voor hij weer op de weg staat. Ik hoop dat de bestuurder er zonder kleerscheuren afgekomen is. De mannen staan met de handen in de zak na te denken hoe het gevaarte geborgen moet worden. Het zal ongetwijfeld goed gekomen zijn, inventiviteit staat bij polderwerkers hoog in het vaandel geschreven.

Zou het kunnen dat een inderhaast aangelegde toegangsbrug uit te licht materiaal vervaardigd was of heeft de chauffeur even die telegraafpaal aangepikt en vervolgens de macht over het stuur verloren? Niemand kan dat meer vertellen. Aan de overkant van de weg is het onlangs afgebroken huisje van Zegwaard te zien. Het huis ernaast was van tuinder Cor Kroone. Hij bivakkeerde er met zijn gezin op zolder zolang de Horstermeer in 1945 onder water heeft gestaan. Cor deed in het dorp boodschappen met de boot en legde dan aan achter de werkplaats van schilder Frans Stijvers aan de Overmeerseweg. Het is haast niet voor te stellen hoe dat allemaal in zijn werk ging. Waarschijnlijk heeft hij geen tijd gehad om er over na te denken. De algemene leus in die jaren was: niet denken, maar doen.

Het zat niet altijd mee, soms ging het mis!

DE WATERBANK BIJ DE HINDERDAM

K.D. Joustra

In de 17e eeuw staat er bij de hofstede Overdam een waterbank in de Vecht. De hofstede Overdam ligt twee kilometer ten noorden van Nigtevecht aan de Klompweg ter hoogte van de Hinderdam. Een waterbank is niets meer dan een houten vlonder of steiger gelegen aan of boven het water, aan drie zijden omsloten door een balustrade en uitgerust met zitbanken. In de 17e en 18e eeuw is de waterbank een veelvoorkomend fenomeen langs de Vechtoevers. De waterbank is daarna in de loop van de eeuwen bijna geheel uit het landschap verdwenen. Onlangs is op dezelfde plek bij Overdam een replica neergezet van de oude waterbank, bedoeld om een stukje bijna vergeten geschiedenis weer terug te krijgen op deze adembenemend mooie plek.

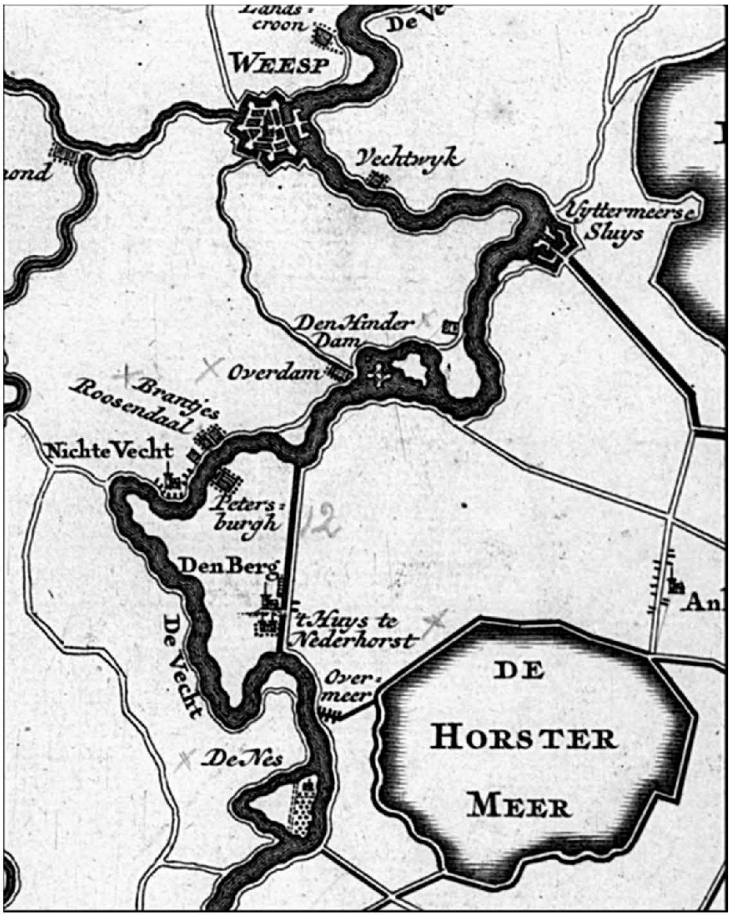

De Zeegepralende Vecht
In 1719 verschijnt de Zeegepralende Vecht, een indrukwekkend standaardboek met etsen van de Vecht. Het boek beschrijft de verscheidene gezichten van lustplaatsen, herenhuizen en dorpen. Het originele boek duikt af en toe nog wel eens op bij een antiquair en moet dan in goede staat minstens € 30.000,- opbrengen. Meestal tref je de etsen uit het boek los te koop aan. Zo'n losse ets moet dan ongeveer € 40,- tot € 50,- kosten. In 1998 verschijnt er een op bescheiden schaal gedrukte en genummerde heruitgave. Deze vind je als je geluk hebt te koop voor € 150,-. In dit boek komt een ets voor van Daniël Stoopendaal van de hoeve Overdam, met daarop prachtig zichtbaar, een waterbank. Op de waterbank bevinden zich een man en een vrouw die gezellig converseren met een visser in een roeibootje net naast de waterbank. Op de Vecht vaart er een zeilboot langs, windje mee. Op de weg lopen mensen, rijden ruiters en een koets. In de verte zien we de Hinderdam. Het is zomer en het leven is goed.

Waterbank
In de 17e en de 18e eeuw hebben veel buitenplaatsen langs de Vecht een waterbank, direct aan de oevers van de Vecht. Men plaatste een waterbank om een lekker plekje te hebben waar ze even bij konden komen en er wat te mijmeren bij de rivier, of om zelf op de trekschuit te stappen als deze langskwam. Je kon er ook je gasten, die per boot arriveerden, stijlvol ontvangen. Om die laatste redenen had de waterbank vaak een deur naar de Vecht. Ze zijn bijna allemaal uit de omgeving verdwenen. Alleen bij Beek en Hoff in Loenen staat in de overtuin nog een intacte waterbank.

De Hinderdam
In de middeleeuwen is de Otterspoordam tussen Maarssen en Breukelen de eerst aangelegde bescherming in de Vecht tegen de Zuiderzee. Het is natuurlijk alleen Utrecht die hiervan profiteert. De rest van het stroomgebied van de Vecht heeft vaak zwaar te lijden van een ongetemde Zuiderzee. In 1437 legt de bisschop van Utrecht bij Nigtevecht een zware dam aan, de Hinderdam. Op dat moment zijn al grotere gebieden beschermd tegen de luimen van de Zuiderzee. Het gebied van de Hinderdam tot Muiden blijft echter last van overstromingen houden. Als de stad Utrecht in 1672 moeilijkheden krijgt met de Fransen maken de Muidenaars van de situatie gebruik om zelf snel sluizen te bouwen. Ook in Weesp staan ze te applaudisseren. De bisschop van Utrecht is veel te druk met de Fransen in de weer om zich ook nog met een sluis in Muiden te

kunnen bemoeien. Daarmee zijn de problemen stroomopwaarts opgelost. De functie van zeewering van de Hinderdam is vanaf dat moment verdwenen. In 1673 is er op het eilandje in de Vecht een fort gebouwd als onderdeel van de Hollandse Waterlinie en later van de Stelling van Amsterdam.

Tegenwoordig wordt het gebied aan de natuur overgelaten en is dan ook niet te bezichtigen voor het publiek. Om het fort voor het publiek toch zichtbaar te maken is een paneel van Natuurmonumenten bij de waterbank geplaatst.

Op de hoogte van de Hinderdam ligt aan de Klompweg 80-82 de hofstede Overdam. De naam Overdam betekent, geredeneerd vanuit de Hinderdam, aan de andere kant van de dam.
Trouwens weet u dat er vanaf de boerderij Overdam een voetpad door de Aetsveldse Polder gaat naar Weesp? U kunt in het weiland nog heel goed het reliëf zien dat afkomstig is van overstromingen uit de tijd van vóór 1672, toen het gebied nog regelmatig onderliep.

Initiatief replica
In de 17e eeuw bevond zich dus bij Overdam een waterbank. Het is een erg leuk initiatief geweest van de Vrienden van de Vecht, de Vechtplassen-commissie en Natuurmonumenten om hier een replica neer te zetten van de oude waterbank. Andere betrokken partijen in dit project zijn de provincies Noord-Holland en Utrecht, de Stelling van Amsterdam, de gemeente Loenen, Waternet, aannemer Verwoerd en de bewoners van Overdam. De exacte locatie kon worden bepaald aan de hand van de ets uit de Zeegepralende Vecht. Op 1 juli 2011 is deze replica feestelijk in gebruik genomen door de deelnemende instanties.

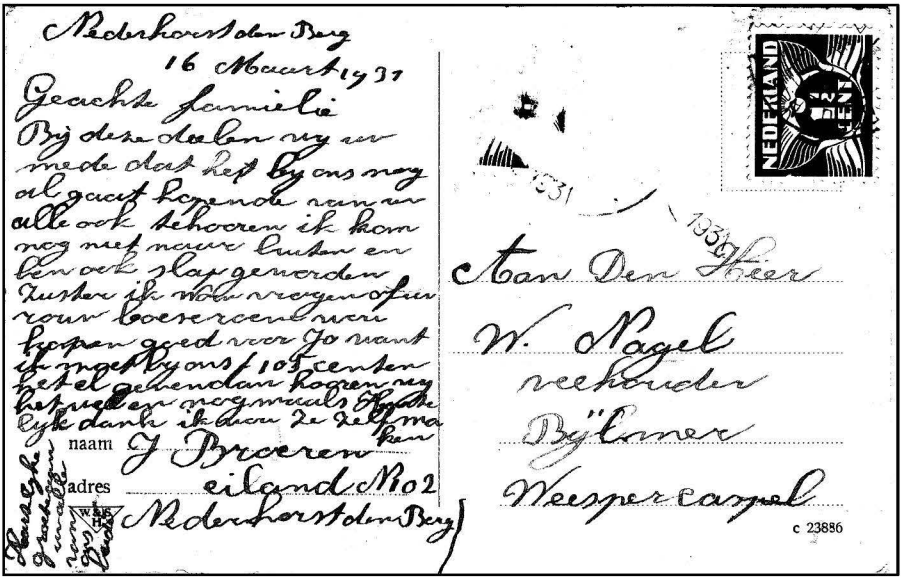

MET ONS GAAT ALLES GOED

Ruud Verkaik

Zo beginnen of eindigen veel berichten op een ansichtkaart. De achterzijde is in veel gevallen interessanter dan de voorkant. Men was dikwijls ver van hun familie, zoals bijvoorbeeld de tuinders in de Horstermeerpolder. Daarvan kwamen er velen uit Noord-Holland, uit plaatsen zoals Nieuwe Niedorp, Dirkshorn, Broek op Langedijk enz.. Ze emigreerden als het ware naar Nederhorst den Berg. De militairen die tijdens de mobilisatie hier gelegerd zijn geweest hadden een boel te schrijven over dit stille en saaie dorp. Telefoon was er nauwelijks, het openbaar vervoer zeer gebrekkig. Om toch van de situatie thuis op de hoogte te blijven vond er een levendige kaart en briefwisseling plaats. Het zijn juist deze kaarten die dikwijls jaren in albums bewaard zijn gebleven en nu op beurzen te koop worden aangeboden. Zij geven een mooi beeld van de situatie van toen. Het is de bedoeling om met enige regelmaat een stukje over één of meerdere van deze kaarten te schrijven.

Op 16 maart 1931 verstuurt J. Broeren van Eiland A 102, nu nummer 19, een kaart naar de Heer W. Nagel, veehouder in de Bijlmermeer te Weespercarspel. Verdere adressering is niet nodig de kaart komt nog dezelfde dag aan. Broeren, geboren in 1881 te Polsbroek, komt in 1920 vanuit Weesp samen met zijn vrouw Theodora Tisse, ook een Polsbroekse, naar Nederhorst den Berg waar hij veehouder wordt op het Eiland. In december 1955 overlijdt hij op 74 jarige leeftijd, hierna heeft L. Bouwer van het achterdorp er acht jaar gewoond en van 1963 tot 1972 heeft J. Worm er nog geboerd. Daarna werd er voor de familie T.H. Groenendaal een nieuw woonhuis en stal gebouwd, de oude boerderij staat te vervallen en is in gebruik als garage. Maar goed, Broeren schrijft zijn familie (Nagel is getrouwd met een zuster van hem) dat het bij hen nogal gáát en hoopt dat het bij hun ook zo zal zijn. Waarschijnlijk heeft hij griep gehad of een goede verkoudheid. Gezien de tijd van het jaar is dat heel goed mogelijk, want hij gaat nog niet naar buiten en is nog wat slap. Hij vraagt zijn zuster of ze rouwboezeroen wil kopen voor Jo zijn vrouw want hier moet hij 105 centen het el betalen.
Hij eindigt het bericht met: "Hartelijke groete aan uw alle van ons beide".

Met rouwboezeroen wordt hier waarschijnlijk een grof geweven linnen of wollen zwarte stof bedoeld. Omdat het per el (een el is een oude lengtemaat van 69 centimeter) verkocht wordt mogen we er van uit gaan dat zijn vrouw er zelf een kiel van gaat maken.
De hoeveelheid stof die nodig was zal wel bekend geweest zijn want daar wordt niet over geschreven. Een boerenkiel of arbeidersbuis wordt ook wel een boezeroen genoemd.

EEN GEVONDEN BRIEF, GERICHT AAN K. SCHERPENHUIJSEN

Hoogwoud 14-4-1987

Geachte mijnheer,

Even moet ik u mijn complimenten maken over het boekje 'Nederhorst den Berg tijdens de oorlog'. Dit geldt ook voor de andere redactieleden. Het werd mij gisteren door mijn zus cadeau gedaan en ik heb het 'verslonden'.
Ik ben een dochter van Piet Steenmetz uit Overmeer. Onze dagelijkse weg naar school liep langs de smederij van uw vader en we zochten vaak carbid op de kaai, dat bruiste zo lekker met een beetje spuug!
In het jaar dat de oorlog uitbrak was ik 15 jaar en bij Gerard Stalenhoef (mijn oom) op de Voorstraat in betrekking. Het was een extreem koude winter, zodat ik met mijn wasteil, plank en borstel in een hoek van het patronaatsgebouwtje de gezinswas mocht doen. Er is vast niet veel schoongeboend want al die militairen hadden daar hun kantine. Als je 15 jaar bent zweef je door het leven met al die toenaderingspogingen van die binken. Later heb ik in Ankeveen en Hilversum gewerkt, maar in november 1944 ging ik bij de drie gebroeders Van Tol werken, in de Horstermeer aan het einde van de Machineweg. Zij hadden nog een oude moeder die in januari 1945 is overleden. De kost was prima zodat ik er mooi bleef hangen. Daardoor ontging mij veel van de werkelijkheid die zich in het bijzonder weerbare en actieve dorp heeft afgespeeld. Wel weet ik nog dat dokter Roelofsen een keer op huisbezoek kwam voor de oude moeder en me om een stuk kaas smeekte. Toen drong het tot mij door hoe erg het was. Aangezien de drie boertjes veel lekkere kazen hadden, heb ik hem een grote punt meegegeven. Het is ook nog eens gebeurd, ik denk tijdens die razzia, dat er zo'n man of twintig aan kwam hollen op de vroege ochtend. Sommigen met hun pyama nog aan met daar overheen een jas. Doodsbang en koud werden ze in een hooischuur gebracht. Ik heb ze daar staan te bedienen uit een emmer melk en met een groot mes om een enorme kaas te snijden. Hoe het is afgelopen weet ik niet meer. Ook niet wie het waren, want ik was al een paar jaar van het dorp weg. Wel weet ik nog dat ik bij Albert van Benschop ben gaan kijken. Hij lag boven en ik vond die moeder zo'n lief mens, ze liet ons zelfs het gaatje van de kogel zien. Ik heb bij de gebroeders Van Tol in maart 1945 het hele huis een schoonmaakbeurt

gegeven zoals dat gebruikelijk was. Zelfs de hele stal geboend en fijn zand gestrooid. Rond die tijd kwam ik een keer Wim van Mer tegen die naast ons in de Meerlaan gewoond had. Hij was als vrouw verkleed en geschminkt. Ik wist niet wat ik zag! Maar hij was zo gesloten als een bus, ik kwam niets aan de weet. Die ondergrondse moet een prima ploeg geweest zijn, goed op elkaar afgestemd, mooi werk. Daarom ben ik zo blij met dat boekje. Het heeft natuurlijk ook met je leeftijd te maken, de nostalgie gaat een rol spelen, maar dit is voor mij een leegte die er altijd nog was na die vreselijke jaren.

Enfin, de noodlottige dag van het water kwam, daar ging m'n mooie schone huis waarvoor ik zo mijn best gedaan had. Zo beleefde ik het maar de ramp was natuurlijk veel groter. Ik stond er alleen voor met twee evacués uit Arnhem die bij ons geplaatst waren. De boertjes moesten onmiddellijk hun vee hogerop brengen, die was ik kwijt. Die Arnhemse mensen waren zo bang voor water dat ze van bovenaf alleen maar spullen aan durfden pakken. Na een paar uur liep ik tot aan mijn middel in het water te waden. Later bleek dat we de bonnen vergeten waren, dus ging ik maar weer naar beneden en reikte ze hen aan. Ik hoorde de poes krijsen in de hooiberg dus zou ik die nog even gaan redden. Ik waadde naar buiten en ging kopje onder in de gierput want daarvan was het deksel weggedreven. Nou, ik stonk net zoals Jan Welle, maar er was water genoeg.
's Nachts moest ik met een bootje dat onder het slaapkamerraam lag de drie boertjes van de kaai bij het gemaal (de Oude Machine) afhalen. Toen ik uit de beschutting van het huis kwam ben ik helemaal afgedreven. Wim van Men heeft me nog horen gillen, maar met een ander bootje hebben ze mij toch weer opgepikt. Ik moet nog een merkwaardig feit vermelden.

We hadden op de boerderij nog drie kazen en een paar gerookte hammen. Ik was op zolder aan het werk en zag twee Duitsers aankomen, een hoge piet en een gewone. Gelukkig hadden we daar een paar losse planken zodat ik vliegensvlug de laatste voorraad kon verstoppen. Kleedje erover, tafeltje erop, ik dacht 'kom maar op jullie'. Ik wist echter niet dat Leen van Tol inmiddels thuis was van het land en dat hij onder bedreiging van een geweer had toegegeven dat er boven nog wat was. Toen ze boven kwamen zoeken en niets vonden, richtten ze ook op mij het geweer. Leen riep dat ik alles maar moest geven. Ik schopte woest het kleedje weg. Merkwaardig genoeg namen ze alleen de kazen en een paar blikken tabak mee. De hammen en een trommel met zilvergeld lieten ze staan.
Máár nu komt het: vlak voor we geïnundeerd werden kwam er een jonge man in een zwarte lakjas het pad op fietsen. Ik naar de deur en dacht nog, nou dat is een stuk! Laat het nou die mof zijn met 75 gulden! Hij moest van zijn baas die kaas betalen voor ze gingen vluchten voor de Tommy's. Ik dacht nog dat is sterk, maar hij was weg voor ik wat kon terugzeggen. Het is jammer dat het niet in het boekje opgenomen kon worden omdat ik er niets van wist.
Het 'Prentenboek van Nederhorst den Berg' heb ik, maar nu zou ik zo graag het boek uit 1949 'De geschiedenis van Nederhorst den Berg' in mijn bezit krijgen. Kunt u voor mij een exemplaar bemachtigen? Ik wil er goed voor betalen hoor, ook de verzendkosten.
Nog even dit. Ik ben al 27 jaar getrouwd en woon vlak bij Wognum. Vorig jaar trouwde mijn oudste dochter met een jongen uit Wognum. Daar heb ik de klok bezichtigd die wij dat dorp geschonken hebben uit dankbaarheid voor het onderdak in 1940 (evacuatie). Mijnheer Scherpenhuysen, dit was het, ik hoop dat u aan mijn verzoek kunt voldoen.

Hartelijke groeten van
Mevrouw C.R. Kaijer-Steenmetz , Hoogwoud (N-H).

Menu centralekeuken Nederhorst denBerg

Week van 21 Januari t/m 27 Januari 1945

Zondag, 21 Januari 1945; roggemeelpap.
Maandag, 22 Januari 1945: stamppot (zuurkool).
Dinsdag, 23 Januari 1945: groentesoep.
Woensdag, 24 Januari 1945: roggemeelpap.
Donderdag, 25 Januari 1945: stamppot (savoyekool).
Vrijdag, 26 Januari 1945: stamppot (rode kool).
Zaterdag, 27 Januari 1945: stamppot (zuurkool).

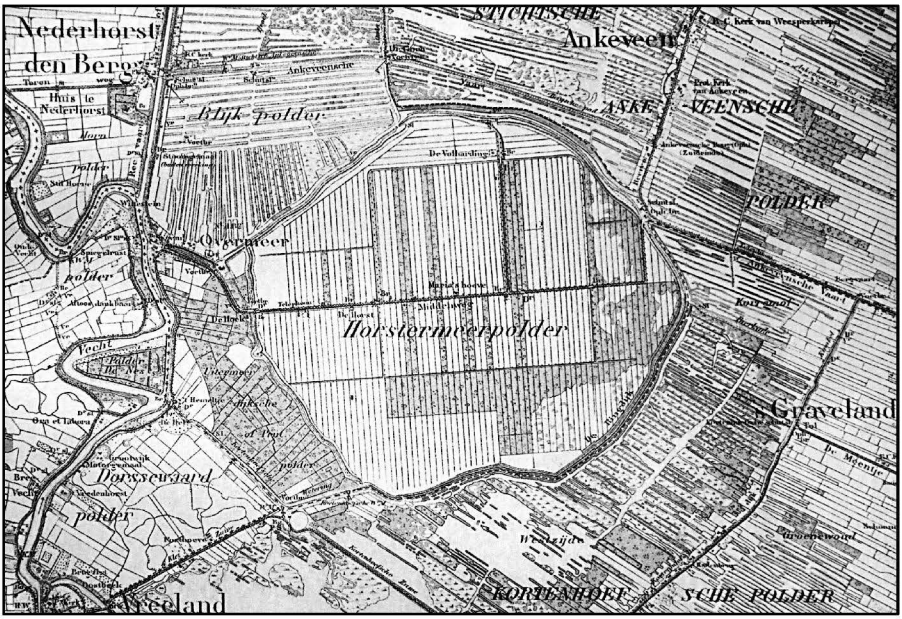
Aanbieding van het boekje "Nederhorst den Berg 1940-1945" in de grote zaal van het kasteel 'Nederhorst' op 19 juni 1986. Aanwezig waren van links naar rechts: B. A. Ph. Baron Harinxma thoe Sloten, burgemeester J. Goudberg, J. Snel Jnz., W.J. van Deutekom, J.S. Pieket Weeserik en K. Scherpenhuijzen.

SPANNING BIJ NACHT EN ONTIJ

Gerard Baar

De vingers van de broer van mijn betovergrootvader zouden gejeukt hebben bij het horen van de problemen rond de luchthaven Schiphol met de vele ganzen in haar directe omgeving. Hij had er wel raad mee geweten. Deze telg uit het geslacht Baar, die onder de naam Frans precies 200 jaar geleden in Vreeland geboren werd, kan weinig meer uitrichten. Gezien de toevallig in het archief van Kortenhoef gevonden uitgaande stukken waarin zijn naam vermeld staat, was het iemand die tijdens zijn leven graag met het geweer de polder in trok. Waarbij hij er niet tegen opzag een kilometer of wat te lopen of te roeien om zijn hobby uit te oefenen. Hij moest wel te voet, want een paard en wagen heeft hij zich nooit kunnen veroorloven. De Vreelandse belastinggaarder noteerde achter de naam van Frans, en met hem driekwart van de inwoners, een personele belastingaanslag van f 0,25 op jaarbasis. In het bevolkingsregister stond hij te boek als werkman, hij moet van alle markten thuis geweest zijn om zijn zevenkoppige gezin te onderhouden. Zijn strooptochten liepen niet altijd goed af omdat de vertegenwoordigers van het wettelijk gezag aasden op het betrappen van overtreders van de jachtwet. De premie die daarvoor stond was niet gering, want het kostte een veldwachter enorm veel tijd, moeite en geduld om iemand bij de kraag te vatten. Het duurste kledingstuk van de veldwachter was zijn jas, die moest hem bij wijze van spreken net zoveel comfort bieden als vandaag de dag een politieauto dat doet. Bij weer of geen weer mocht de gezondheid van een gezagsdrager in geen geval gevaar lopen, daarom keek de Vreelandse gemeenteraad niet op een paar centen toen de dorpsveldwachter een keer een nieuwe jas nodig had. Bij mijn weten is Frans nooit door hem gesnapt, omdat hij de kleur kende voordat die jas af was. Zijn broer Barend Baar (mijn tak) had namelijk al eens bij de gemeente de opdracht voor het maken van zo'n jas voor de neus van een concurrerende Nigtevechtse kleermaker weggesleept. Hier gebiedt de duidelijkheid te zeggen dat de twee dorpen toentertijd één gemeente vormden. Barend, die zich naast kleermaker ook tapper en koopman noemde, had ongeveer f 25,- nodig om veldwachter Scheepmaker weer voor jaren te beschermen tegen de elementen. Tot volle tevredenheid van de gemeenteraad, want toen bleek dat de man ook nog een nieuwe pet nodig had, zat er genoeg geld in kas om dat onmisbare onderdeel voor het

uitstralen van autoriteit alsnog aan te schaffen. De raadsleden stemden unaniem voor.

Kaart van Nederhorst den Berg e.o. uit 1905. In de Horstermeer zijn de Dwarsweg en de Machineweg nog niet ingetekend. Jammer genoeg staat het Sluisje er linksonder net niet op. Het Meentje is vanwege onophoudelijke oeverafslag bijna niet meer te traceren.
Uit: Hist. Atlas van Noord-Holland.

Het lag voor de hand dat Frans' werkterrein meer richting Horstermeer en Kortenhoef lag. Een andere broer van hem woonde namelijk aan het Sluisje, zodat daar wel een bootje van hem gelegen zal hebben, waarmee hij, als hij het nodig vond kon struinen in de Wijde Blik. Die kleine sluis behoorde tot het Gerecht Kortenhoef en diende als toegang tot de Vecht. Ze was onmisbaar voor de afvoer van de jaarlijks in de Kortenhoefse polder geproduceerde turf. Om bij de Horstermeerdijk te komen kon hij vanaf het Sluisje over het Meentje lopen, een pad waarover de huidige 201 (de Vreelandseweg) is aangelegd. Bij de Gabriëlmolen hoefde hij alleen de door de komst van het spoor Amsterdam-Utrecht (in 1843) tot snelweg gebombardeerde Kleizuwe over te steken om in zijn niet gepachte jachtgebied te komen. Dit zandpad was de enige verbinding met het Gooi,

maar kreeg natuurlijk veel meer voertuigen te verwerken sinds de opening van station Vreeland.
Uit een requisitoir van dagvaarding van het Kantongerecht Naarden valt op te maken dat Frans in 1847 in ieder geval iets had uitgevreten wat niet door de beugel kon. Het Kantongerecht Loenen moest dit officiële schrijven aan hem laten overhandigen door een deurwaarder. Jaren later bleek dat het voor de rechter verschijnen hem niet tot andere gedachten had gebracht. Het lijkt mij stug dat hij in de tijd die daartussen ligt nooit eens tegen de lamp is gelopen. Tijdens zijn leven moet er een overvloed aan wild voorhanden zijn geweest, omdat die beesten en beestjes toen goed de ruimte hadden. Frans woonde in het laatste huisje van het dorp, zat dicht bij het vuur en had afnemers genoeg voor alles wat hij schoot, ving of raapte.
In 1858 had hij weer eens de pech betrapt te worden door J.F. Eggink, de Kortenhoefse veldwachter. Deze stapte bijna een jaar later (juli 1859) naar zijn toenmalige baas, burgemeester M.C. van Pellecom, om zich bij hem te beklagen over het feit dat hij voor dat proces-verbaal nog nooit de premie had ontvangen die wettelijk vaststond voor het op heterdaad betrappen van wilddieven. De burgemeester schreef daarop een brief aan de Commissaris van de Koning in Noord-Holland. Daarin gaf hij te kennen dat een zekere Frans Baar uit Vreeland bijna een jaar geleden door Eggink bekeurd was voor het overtreden van de jachtwet. Het Kantongerecht te Naarden had de zaak behandeld en de man tot een geldboete of gevangenisstraf veroordeeld. De burgemeester besloot zijn bede met de vraag of de premie alsnog aan hem overgemaakt kon worden, zo deze nog niet verstuurd zou zijn.
Laat Frans nou in september van datzelfde jaar weer tegen de lamp lopen! Samen met G.J. van de Feen, een rijksontvanger uit Vinkeveen en W.K. van der Does uit Abcoude, al jagend op gronden die het eigendom waren van het fonds der geabandonneerde (afgestane) landen van Kortenhoef. Over dat fonds had het bestuur van de Kortenhoefse polder het beheer. Veldwachter Eggink bracht in samenwerking met de Hilversumse onbezoldigde rijksveldwachter De Wit het drietal tot staan op land aan de Bierkade in de Korremof.
Burgemeester Van Pellecom stuurde de drie processen-verbaal van Eggink op 5 september 1859 naar de Officier van Justitie te Amsterdam. In een begeleidend schrijven laat hij geen spaan heel van mijn zijdelings verwant familielid . Hij benoemde het bovengenoemde feit van het jaar daarvoor, het jagen zonder acte en benadrukte dat Frans Baar bij vonnis van het Kantongerecht voor die overtreding veroordeeld was. Volgens de

burgemeester stoorde Frans zich nergens aan en ging hij gewoon door met stropen. Frans probeerde altijd op allerlei manieren onder geconstateerde strafbare feiten uit te komen. Hij presteerde het zelfs om, nadat hij betrapt en bekeurd was voor het jagen op die landen, waarvan het gras verpacht was aan een zekere G. Ketelaar uit Ankeveen, even daarna een briefje van die man te laten zien. Op dat vodje stond in potlood geschreven dat Ketelaar aan Frans Baar permissie had gegeven om op het door hem gepachte land te mogen jagen, bekrachtigd met de handtekening van Ketelaar. Frans had pech: Ketelaar had dat briefje nooit op kunnen stellen omdat hij de kunst van het schrijven niet machtig was. Ik denk dat Frans het in de gauwigheid van een van de twee heren waarmee hij op 'excursie' was in de hand gedrukt heeft gekregen.

Kees van der Roest van het Eiland toont rond 1960 trots zijn uitgestalde jachtbuit (door 4 jagers geschoten), liggend voor een schuur bij de Prutmolen. Zijn kleine jachthondje, dat je zittend in een kistje achterop zijn brommertje kon uittekenen, is op de foto buiten schot gebleven. Van ganzen schieten was al jaren geen sprake meer. Vooral onder het bewind van Stalin vingen de naar Siberië gestuurde dwangarbeiders en krijgsgevangenen er miljoenen per jaar weg als welkome aanvulling voor hun karige maal. In de ruitijd kunnen ganzen niet

vliegen, zodat ze daar makkelijk te vangen waren. Pas aan het einde van de zeventiger jaren kwamen ze hier weer meer overwinteren. Tegenwoordig blijven ze het hele jaar.

Burgemeester Van Pellecom schreef nog veel meer, uit zijn tirade kon ik opmaken dat de man het gedrag van Frans Baar helemaal zat was. Onverbloemd deelde hij de Officier van Justitie mee dat Frans 's nachts al rovend en stropend in de (Kortenhoefse) polder zwierf. De man stal vis uit fuiken en nam zo goed als zeker zelfs fuiken mee. Van Pellecom memoreerde dat hij die vergrijpen al genoemd had in een paar dagen daarvoor opgemaakt en verstuurd proces-verbaal. Frans Baar plaatste bovendien 's nachts netten op de dijk van de Horstermeer, welke aan de Kortenhoefse polder grenst, om eenden te vangen. De burgemeester schroomde niet de brigadier der rijksveldwacht te Weesp daarvan te verwittigen. Hij besloot met er op aan te dringen dat Baar, die bij hem en alle Kortenhoevers bekend stond als een groot stroper, dringend gestraft zou moeten worden. Hij vernam dan graag de strafmaat voor alle geconstateerde feiten. Tussen de regels door opteerde hij voor het gevang.

Frans was lang niet de enige die bij nacht en ontij in de polder te vinden was. Eventjes een klein voorbeeld. Op 8 januari 1861 maakte veldwachter Vree, pas aangesteld in Kortenhoef, proces-verbaal op tegen de gebroeders P. Ledder uit Kortenhoef en K. Ledder, woonachtig in Nederhorst den Berg, wegens het overtreden van de jachtwet. De Bergse Ledder snap ik niet. Hij had de nog niet drooggemaakte Horstermeer tot zijn beschikking. Vree mocht daar niet komen. Voor zover ik het begrepen heb was het aan veldwachter Vree niet toegestaan grensoverschrijdend op te treden. Ergens bij een huisje op Bergs grondgebied betrapte wetshandhaver De Die ene Froukje de Jong. Hij had een schot gehoord dat naar zijn mening afgevuurd was, op langslopend wild, uit het nog openstaande keukenraam van de verdachte. Zij ontkende maar het geweer voelde nog warm aan, zodat hij het in beslag nam. Naar het slaghoedje durfde hij niet te zoeken omdat dat waarschijnlijk in haar jasschort verstopt zat. Zijn baas, burgemeester Schottelink van Nederhorst den Berg, vroeg in 1883 voor hem bij de gemeenteraad een extra toelage aan omdat door de enorme gebiedsuitbreiding van de gemeente zijn werkterrein bijna niet meer te behappen viel.

Frans Baar was in 1882, het jaar waarin de Horstermeer droogviel, inmiddels 70 jaar geworden. Het zal hem niet veel meer uitgemaakt hebben dat er polderwerkers waren die ook graag wat wild vingen. Hij stierf in 1887 en werd begraven op het kerkhof van Slootdijk. Het bijbehorende kerkje staat er al jaren niet meer. De buurtschap heet nu Kerklaan. Alleen

de begraafplaats ligt er nog en is tot monument verklaard. Als Frans Baar er nog zou liggen had hij zich bij het horen van de oplossing voor het ganzenprobleem op Schiphol, het zaaien van olifantsgras, in zijn graf omgedraaid.

Bron:
SAGV, Dorpsarchief, Kortenhoef, 1659-1926, Uitgaande stukken.

De Gabriëlmolen, 1905.

DE BERG IS EEN STUIFDUIN

Anton T.E. Cruysheer en Sander Koopman

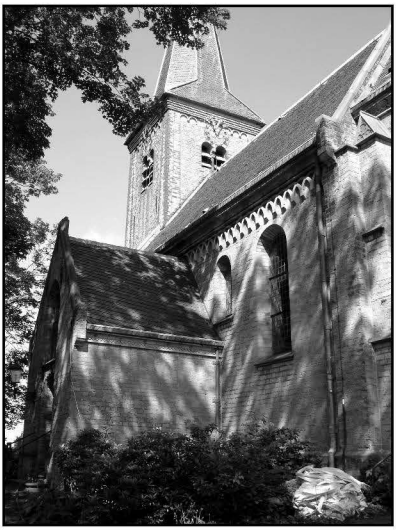
Krol gaf in zijn geschiedenisboek over Nederhorst den Berg al enkele interpretaties en beschreef een aantal verhalen die de ronde deden over het ontstaan van 'den Berg'. De aardigste is wel als volgt: *'De legende luidt, dat de nonnen van het oudtijds te Huizen bestaande klooster (...), gezondigd hebbende, werden veroordeeld om in hun schoot zand van het Gooi naar deze plaats te dragen, die dan als vluchtheuvel dienen moest en om er een kapel op te kunnen doen bouwen. Door deze stichting zou dan de zonde der nonnen vergeven kunnen worden.'* (Krol 1949, 107).

Gravure Willibrordkerk 1631.

Maar er bestaan meer verklaringen, zoals een aangelegde 'volksweer' – een soort motte of terp waarop een versterking stond (Krol 1949, 107), een rivierduin (Buitelaar 1993, 115), ontstaan door eb en vloed (Baar 2008, 93) of zelfs ontstaan door 'zeer sterke Wel-Aders' (Baar 2008, 94).
De bekendste verklaring is dat de heuvel ofwel een uitloper is van de Gooise stuwwallen, ontstaan in de voorlaatste ijstijd, ofwel bestaat uit een combinatie van gestuwd zand en aangewaaid zand – uit de laatste ijstijd. Deze laatste verklaring wordt eigenlijk in alle bronnen aangehangen en overgenomen, onder meer recent nog door De Bont (583, 2008), Baar (95, 2008), Van Damme (4, 2009) en ook door Cruysheer (14, 2008). Voor een mooi overzicht van oude verhalen en verklaringen in relatie tot Den Berg,

verwijzen wij graag naar de publicatie van Baar (2008), waar woorden als; gelyk de Babiloniers, Lyfsberging, Geheymschrijver en onderaardse gang als vanzelfsprekend tot (her)lezen uitnodigen.

De Willibrordkerk anno 2007. (Foto: A.T.E. Cruysheer).

'De Berg' van Nederhorst den Berg intrigeert al jaren - of beter: eeuwen(!) - en onlangs kwam er weer een discussie op gang over de vraag of de zandheuvel nu is ontstaan door opstuwing van het landijs in de voorlaatste ijstijd (net zoals bij Muiderberg), of door opgewaaid zand uit het Weichselien of door een combinatie van beide? Het Weichselien, ook wel Weichsel Glaciaal genoemd, duurde volgens Wikipedia van 116.000 tot 11.500 jaar geleden en staat bekend als de laatste ijstijd. Hierbij werd Nederland niet door ijs bedekt maar heerste er grotendeels een toendraklimaat, een soort poolwoestijn, waarin dieren en mensen zich niet konden handhaven en waar wind en zand vrij spel hadden. In deze periode waren er overigens ook 'interstadialen', relatief korte warme perioden waarbij het landschap wel leefbaar was. Tijdens de koude perioden van het Weichselien zijn in de regio Gooi en Vechtstreek op meerdere plekken duinencomplexen gevormd, het betreft dan vooral lengteduinen. Deze zijn bijvoorbeeld bekend van de Bussumerheide (de Lange Heul), maar ook verborgen onder het veen bij Eemnes en Kortenhoef komen deze duinen voor.

In het artikel van Cruysheer (2008, 24, noot 2) wordt verwezen naar een maar liefst 32 meter diepe boring uit 1917 (volgens gegevens uit het TNO-Dinoloket), die alleen zand aanboorde. Maar dit gegeven zegt ons eerlijk gezegd niet zo veel, aangezien dit niets vertelt over het type zand en de oorsprong ervan. In een gesprek hierover in januari 2011 tussen Cruysheer en Koopman werden de verschillende beschikbare bronnen naast elkaar gelegd, waarna een sluitende uitspraak kon worden gedaan.

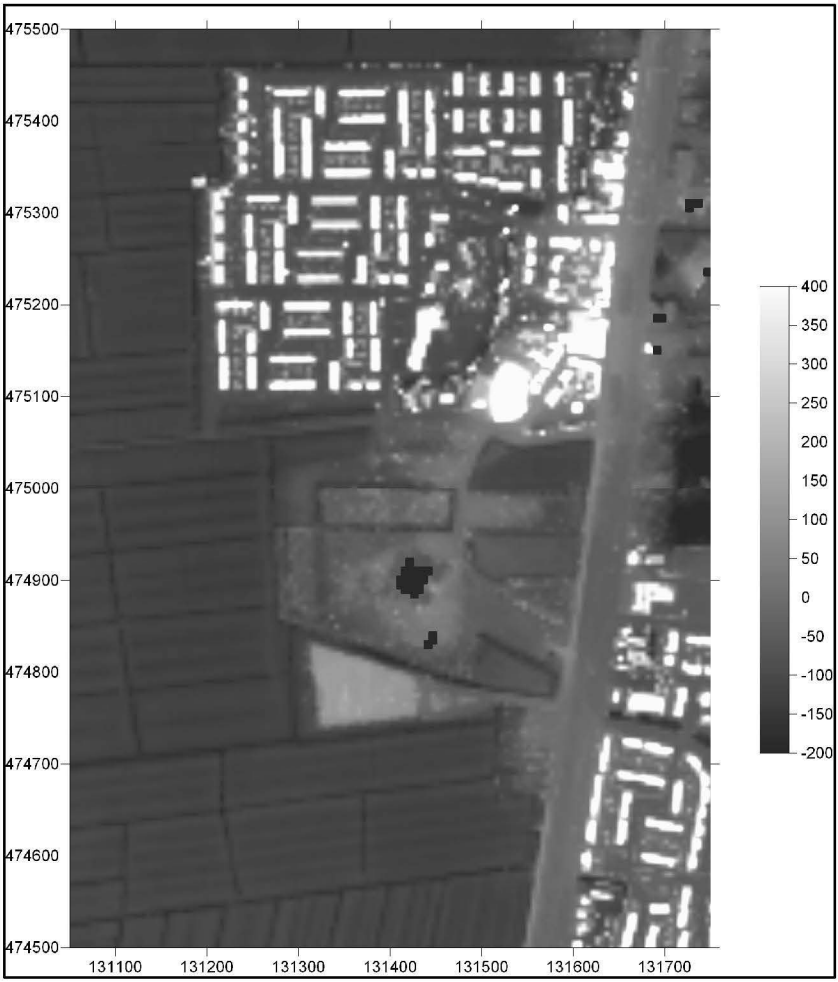

Uitgereden (stuif)zand van de Willibrordkerk, 2007. (Foto: J.W. Leijenhorst).

Bron 1: Archeologisch onderzoek
Bij onderzoek tijdens de renovatiewerkzaamheden van de Willibrordkerk kwamen enkele interessante gegevens naar boven. Allereerst werd duidelijk dat de bovengrond in de Willibrord bestond uit sterk geroerd (verstoord), zeer fijn zand. Naar verluid werd bij enkele graafwerkzaamheden die iets dieper gingen op een wat hardere grondlaag gestuit. De oorsprong hiervan is niet precies bekend, maar vermoedelijk gaat het hier om een plaatselijke verdichting van de tot dan toe ongeroerde grond. Tot slot werden bij het onderzoek enkele losse zwerfstenen gevonden en blijkt uit een boring onder de toren door bijna 1 meter dik graniet (van zwerfstenen) te zijn geboord ten behoeve van het aanbrengen van een afvoerpijp.

Bron 2: Geologisch onderzoek
Uit bronnenonderzoek (waaronder TNO-Dinoloket) blijkt dat de gehele, directe omgeving van de heuvel bestaat uit verstoven zand uit het Weichselien. In dit licht lijkt een plotselinge opduiking niet aannemelijk.

Bron 3: Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
Zonder meer interessant is een kaartbeeld (van samengestelde hoogte meetpunten) van Nederhorst den Berg met daarop zichtbaar de locatie van de kerk en het kasteel. In 2010 werd in de Werinonreeks het nut van het AHN al aangetoond met een kaartbeeld van de oorspronkelijke tuinen van de buitenplaats Petersburg.

Detail beeld Actueel Hoogtebestand Nederland (hoe lichter de kleur hoe hoger gelegen), met stuifduin. (Bron: AHN).

Ook De Bont toont een AHN kaartbeeld van de dorpskern (blz. 584) en toont hierbij een vrij rechtlijnige structuur tussen kerk en kasteel. Een nieuwe blik op dit kaartbeeld (via: www. ahn.nl) toont nu overtuigend aan dat het hier gaat om een (langgerekte) stuifduin en zeker geen gestuwde heuvel – zoals bij Muiderberg het geval is. Het onderscheid tussen stuwwalopduiking en duin kan worden gemaakt op basis van de

morfologische kenmerken van de terreinvormen. Stuwwalreliëf wordt gekenmerkt door relatief grootschalige terreinvormen met een niet al te grote terreinhelling. Duinen worden gekenmerkt door relatief korte en steile hellingen. Inspectie van het AHN beeld leert, dat de Berg duidelijk in de tweede categorie valt. De kenners kunnen gerust de proef op de som nemen door het AHN beeld van de Berg, een duin, te vergelijken met dat van Muiderberg, een stuwwalopduiking.

Het duin van Nederhorst den Berg strekt zich uit van het oude dorp tot aan het kasteel. De kerk lijkt hiermee het hoogste deel te hebben gevormd, dat destijds een centrumfunctie zal hebben vervuld. Het doorbreken van het oorspronkelijke, langgerekte stuifduin, moet al in vroegere tijden zijn gebeurd. Het duin is daarmee dus deels doorgraven, waardoor 'De Berg' meer solitair is komen te liggen. Mogelijk is deze plek ook iets opgehoogd in de loop van de tijd. De locatie van kasteel de Nederhorst lijkt een tweede hoogte te vormen op deze stuifduin, zij het minder hoog dan 'De Berg'.

Bron 4: Bureau-onderzoek
Terwijl het AHN beeld al voldoende bewijs leverde voor de stelling dat het hier gaat om een stuifduin, werd tot slot nog een interessante, oude bron gevonden: *"Bij NdB komt een opduiking voor die ook het gevolg van stuwing zou zijn (Stiboka/RGD 1975b), maar uit de gegevens van de huidige kartering blijkt het te gaan om een dekzandrug." (Geologische kaart 1989, 33).* In 1989 blijkt dit gegeven dus al bekend te zijn! Maar deze constatering heeft tot zover bekend niet geleid tot een artikel en is nadien niet meer opgemerkt.

Tot Slot
Het feit dat de berg volledig uit stuifzand moet bestaan brengt enkele vragen met zich mee. Bijvoorbeeld over het nut van het verslepen van zwerfstenen, die niet van oorsprong in de heuvel kunnen hebben gezeten en die zijn gebruikt in een reeds stabiele/solide ondergrond van zand ten behoeve van de kerkbouw.
Vermoedelijk heeft dit een religieus/symbolische verklaring, zoals het bouwen/funderen op een vruchtbaarheidssymbool. Overigens blijkt de berg altijd boven het aangegroeide veen te hebben uitgestoken. Door klink van het veen in de afgelopen eeuwen is de berg weer wat meer geprononceerd in de omgeving aanwezig. Doordat 'De Berg' nagenoeg de enige plek zal zijn geweest waar men droge voeten hield, zal het zeer vroeg

aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op mensen, voor zowel verering op dit hoogste punt in het landschap, als voor bewoning. Wanneer precies is niet duidelijk, maar zo vroeg als de eerste mens in de Vechtstreek kwam (Neolithicum of eerder), lijkt aannemelijk.

Bronnen:

1 www.ahn.nl/viewer.
2 http://nl.wikipedia.org/wiki/Weichselien.
3.Geologische kaart. 1:50.000, Utrecht 31 Oost, blz. 33, 1989.
4 Baar, J., Over de berg aan Den Berg. In: De Willibrordkerk door de eeuwen heen, Werinon nr. 66, blz. 93-104, februari 2008.
5 Bont, C. de, Vergeten Land. Ontginning; bewoning en waterbeheer in de Westnederlandse veengebieden (800-1350). In: Alterra Scientific Contributions 27, dl. 2, blz. 582-585. Wageningen 2008.
6 Buitelaar, A.L.P., De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek, Middeleeuwse Studies en Bronnen 37, blz. 107. Hilversum 1993.
7 Cruysheer, A.T.E., De Archeologie van de Willibrordkerk. In: De Willibrordkerk door de eeuwen heen, Werinon nr. 66, blz. 13-25, februari 2008.
8 Damme, E. van, Werinon. Liudger en de Berg Ter Horst. In: Werinon nr. 72, Historische Canon Nederhorst den Berg, blz. 4-7, oktober 2009.
9 Krol, J., De geschiedenis van Nederhorst den Berg, blz. 107, 1949.